
પ્રવચન નં. ૧૪ ગાથા-૧૧ બુધવાર, પોષ સુદ ૧, તા. ૧૧-૦૧-૧૯૬૭

‘પુરુષાર્થસિદ્ધિ-ઉપાય’ ‘અમૃતચંદ્રાચાર્ય’કૃત, ૧૦ ગાથા પૂરી થઈ. ૧૦ મી ગાથામાં એમ કહ્યું, પૂછ્યું હતું કે, આ આત્માની ‘અશુદ્ધતા કઈ રીતે થઈ?’ સમજાણું? અને ‘તેને પોતાના અર્થની સિદ્ધિ કરવી પડે?’ આત્મામાં અશુદ્ધતા કઈ રીતે થઈ કે જેને ટાળવાનો ને પોતાના પ્રયોજનનો પુરુષાર્થ કરવો પડે એ કઈ રીતે છે? એમ પૂછ્યું હતું. સમજાય છે કાંઈ? એના ઉત્તરમાં કહ્યું કે, આત્મા પોતે પરિણમતો, બદલતો, રાગ-દ્વેષ ને અજ્ઞાનભાવને કરે છે અને તેને જ પોતે ભોક્તા એટલે ભોગવે છે, આ સિદ્ધ કર્યું. આત્મા પોતે જ (કરે ને ભોગવે

છે). કર્મ ભલે નિમિત્ત હો. પણ પોતે આત્મા પોતાના સ્વભાવને ભૂલીને રાગ, દ્વેષ અને મિથ્યાત્વરૂપી અજ્ઞાનપણે પોતે પરિણમે છે અને પરિણમે છે માટે તે તેનો કર્તા થાય છે અને પરિણમે છે તે તેનો ભોક્તા થાય છે. કહો! સમજાણું આમાં?

ત્યારે કહ્યું કે, ‘અશુદ્ધ આત્માને અર્થસિદ્ધિ ક્યારે થાય...’ હવે એ પ્રમાણે જ્યારે આ રીતે આત્મા અનાદિથી પોતાના વડે મલિનભાવપણે પરિણમે છે અને તેથી તે સંસારમાં રખડી રહ્યો છે. અને તેથી એને અર્થસિદ્ધિ કરવા માટે પુરુષાર્થની જરૂર પડે છે. કહો! બરાબર છે? તો એ ‘અશુદ્ધ આત્માને અર્થસિદ્ધિ ક્યારે થાય હવે અને અર્થસિદ્ધિ કોને કહેવાય...’ બે વાત. ક્યારે થાય અને કોને કહેવાય? આત્માની પ્રયોજન સિદ્ધિ ક્યારે થાય? અને પ્રયોજન સિદ્ધિ કોને કહેવાય? કહો! સમજાણું કાંઈ? એનો ઉત્તર આપે છે.

સર્વવિવર્તોત્તીર્ણ યદા સ ચૈતન્યમચલમાપ્નોતિ ।

भवति तदा कृतकृत्यः सम्यक्पुरुषार्थसिद्धिमापन्नः ॥૧૧॥

આનું હરિગીત તો નથી, આ તો મૂળ છે ને હરિગીત ક્યાં છે. હરિગીત તો કરે ત્યારે થાય. આ તો કર્યા વિના થાય છે એમ કહે છે અહીં તો. પોતાનો પર્યાય પોતાથી કરે ને પરનો પર્યાય પરથી થાય, એમ અહીં સિદ્ધ કર્યું છે. એનો અર્થ,

અન્વયાર્થ :- ‘જ્યારે ઉપર્યુક્ત અશુદ્ધ આત્મા...’ ઉપર્યુક્ત એટલે કે આત્મા પોતાના આનંદ ને જ્ઞાયક શુદ્ધ સ્વભાવને ભૂલીને મિથ્યાભ્રમણાપણે અને રાગ-દ્વેષપણે, અશુદ્ધપણે થયેલ છે એવો ઉપર્યુક્ત અશુદ્ધ આત્મા. એ વાત સિદ્ધ કરી. ‘સર્વ વિભાવોથી પાર થઈને...’ હવે એ અશુદ્ધપણાના વિકારભાવને નાશ કરીને, વિભાવોથી પાર થઈ. મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્વેષના પરિણામથી પરિણમતો કર્તા-ભોક્તા હતો, એ એની આત્માની ઊંધી-વિકારની અર્થસિદ્ધિ હતી.

હવે નિર્વિકારની આત્માની શુદ્ધિની શાંતિ કૃતકૃત્ય થાય ત્યારે કઈ રીતે (થાય)? કે, અશુદ્ધ આત્માને સર્વ વિભાવ, ‘સર્વ વિભાવ’ શબ્દ અહીં પડ્યો છે. જેટલી અશુદ્ધિ દશામાં છે એનાથી પાર થઈ, એનો અભાવ કરી ‘પોતાના નિષ્કમ્પ...’ જુઓ! એનો અભાવ-વ્યય કરી અને ‘પોતાના નિષ્કમ્પ ચૈતન્ય સ્વરૂપને પ્રાપ્ત થાય...’ ધ્રુવપણું તો શુદ્ધ ચૈતન્યમૂર્તિ ત્રિકાળ છે. એની વર્તમાન દશામાં અશુદ્ધપણાના પરિણમનનો મલિનભાવ છે. એને પોતાના નિષ્કંપ ચૈતન્ય સ્વરૂપને પ્રાપ્ત થઈ અને તે વિભાવના અજ્ઞાન અને રાગ-દ્વેષને વ્યય કરે, શુદ્ધિની પર્યાયમાં પ્રાપ્તિ થાય, ધ્રુવપણું તો કાયમ છે. કહો! સમજાણું કાંઈ?

ભગવાન આત્મા પોતાની દશામાં મલિનપણાના પરિણમનથી અનાદિનો તેનો કર્તા ને ભોક્તા છે, એ દુઃખી છે. સમજાણું કાંઈ? એ અનાદિનો દુઃખી છે. એક ક્ષણ પણ તેને આનંદનો સ્વાદ નથી. જો આનંદનો એક ક્ષણ પણ સ્વાદ હોય તો તો મુક્ત સ્વરૂપ એનું પ્રગટ થયું કહેવાય. સમજાણું કાંઈ? તે પરમાત્મ સ્વરૂપ પોતાનું શુદ્ધ આનંદ હોવા છતાં

તેની દશામાં અનાદિથી પુણ્ય ને પાપ અને એ મારા એવો મિથ્યાત્વભાવ, એ પણે પરિણમતો, એ કાર્ય કરતો, કર્તા થઈને તે વિકારના ભાવને ભાવ્ય કરતો તેનો ભોક્તા થતો અનાદિથી પરિભ્રમણ નિગોદથી માંડીને કરી રહ્યો છે. સમજાણું? આમાં કોઈને સુખી ન લીધા. પૈસાવાળા, દેવવાળા કે એને કોઈને ન લીધા. દેવ થયો તો કહે (છે), અનાદિથી દુઃખી થયો એમ લીધું. એણે તો વિકારના પરિણામ કર્યા ને ભોગવ્યા. નિગોદમાં હોય તો એમ ને દેવમાં હોય તો પણ એમ, કહ્યું ત્યાં તો. આ શેઠાયમાં હોય તોપણ એ ને ગરીબાયમાં હોય તોપણ એ. આકુળતાના ભાવે જ પરિણમ્યો છે, એનો કર્તા થયો છે અને એ આકુળતાના ભાવને જ ભાવ્ય કરીને ભોગવ્યા છે. લ્યો! આ તો એમ કહ્યું. ચોરાશીના કોઈ અવતારમાં એણે આ સિવાય કાંઈ કર્યું નથી. કહો! બરાબર છે?

નવમી ઐવેયક ગયો અનંત વાર તોપણ ત્યાં એને વિકારના ભાવે જ પરિણમીને કર્તા થઈને તેનું કાર્ય કર્યું છે અને વિકારીભાવને તેણે ભાવ્ય થઈને ભોગવ્યું છે. કહો! સમજાણું કાંઈ? અનંત વાર દિગંબર સાધુ થયો, નગ્ન દિગંબર, તોપણ એણે શું કર્યું ને શું ભોગવ્યું છે ત્યાં? એ તો એ શુભ-અશુભરાગ(પણે) પરિણમ્યો છે, કર્યા છે અને એને એણે ભોગવ્યા છે. કહો! સમજાણું કાંઈ? નવમી ઐવેયક ગયેલ સાધુનો ભાવ જે મિથ્યાદૃષ્ટિ એણે પણ આ કર્યું હતું. સમજાણું કાંઈ? કેટલી શુકલ લેશ્યા ઊંચી! અને એમાં મિથ્યાત્વભાવ, એનો કર્તા થઈ અને એ કર્યું અને એને એણે ભોગવ્યું. આ સિવાય એણે કાંઈ કર્યું નથી. લ્યો! ભાઈ! આ નવમી ઐવેયક ગયો ત્યારે એણે આમ પાળ્યું. ભાઈ! એટલો તો સુખી થયો, એમ કહે છે, કેટલાક જવાબ આપે છે. ભલે દ્રવ્ય પાળ્યું તો કંઈક સુખી તો થયો ને? એટલું તો છે ને? એમ કહે છે. ઉત્તર આપ્યો છે એમાં-‘ખાણિયા (ચર્ચા)’ માં ને બધામાં. દ્રવ્યચારિત્ર ભલે હતું, દ્રવ્યચારિત્ર સુખનું તો કારણ છે ને? કહો! ઠીક! અહીં તો કહે છે કે, એ દ્રવ્યચારિત્રના રાગના જે પરિણામ મંદ હતા એ દુઃખરૂપના કર્તા ને દુઃખનું વેદન હતું એને. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ?

હવે એ ‘સર્વ વિભાવોથી પાર થઈ...’ એ દુઃખની જે અશુદ્ધ મલિન દશા (છે) એનાથી રહિત થઈ. કેમ થવાય? એ પોતાના સ્વરૂપનો આશ્રય કરીને, કહેશે. ‘પોતાના નિષ્કમ્પ ચૈતન્ય સ્વરૂપને પ્રાપ્ત થાય છે...’ પોતે શુદ્ધ ધ્રુવ ચૈતન્ય છે એને અવલંબીને પર્યાયમાં પોતાના નિષ્કમ્પ ચૈતન્ય સ્વરૂપને દશામાં પ્રાપ્ત કરે છે. કહો! સમજાણું આમાં? જે અજ્ઞાન અને રાગ-દ્વેષને જે પર્યાયપણે પ્રાપ્ત થતો, કરતો, ભોગવતો એ જ્યારે પુરુષાર્થ દ્વારા સ્વભાવ શુદ્ધ ચૈતન્યને અવલંબે છે. શુદ્ધ જ્ઞાયકભાવ, આનંદને અવલંબે છે ત્યારે તેની દશામાં પૂર્વની દશાનો નાશ થઈ અને નિષ્કમ્પ અવસ્થાની નિર્મળતાને તે આત્મા પ્રાપ્ત થાય છે. કહો! સમજાણું આમાં?

‘ત્યારે આ આત્મા તે સમ્યક્પણે પુરુષાર્થના પ્રયોજનની સિદ્ધિને પ્રાપ્ત થતો થકો...’

લ્યો! ત્યારે તે આત્મા જે ઊંધા પુરુષાર્થથી અજ્ઞાનમાં, રાગ-દ્વેષના કર્તા-ભોક્તામાં હતો એ જ્યારે શુદ્ધ ચૈતન્યના અવલંબે આવ્યો ત્યારે, ‘સમ્યક્પણે પુરુષાર્થના પ્રયોજનની સિદ્ધિને પ્રાપ્ત થતો થકો કૃતકૃત્ય થાય છે.’ સુખનો, શાંતિનો, આનંદનો પૂર્ણ પર્યાય જેને પ્રગટ થાય છે. કૃતકૃત્ય-બધા કાર્ય કર્યા એવી પૂર્ણ દશાને પામે છે. લ્યો! એ શબ્દાર્થ કર્યો. સમજાણું કાંઈ?

ટીકા :- ‘સ યદા સર્વવિવર્તોત્તીર્ણ ચૈતન્યમચલમાપ્નોતિ તદા કૃતકૃત્યઃ ભવતિ’ આત્માની અર્થસિદ્ધિ ક્યારે થાય એનો ઉત્તર છે કે, ‘રાગાદિ ભાવોથી લિપ્ત તે જ આત્મા...’ રાગ મિથ્યાત્વ સંબંધીનો રાગ એ બધો રાગ છે, કષાય છે. મિથ્યાત્વ, રાગ-દ્વેષ, ‘રાગાદિ ભાવોથી લિપ્ત તે જ આત્મા...’ જુઓ! કર્મથી લિપ્ત અહીં ન લીધું. સમજાણું કાંઈ? જેને ટાળી શકે છે તે વાત લીધી, કર્મનું ટાળવું કે બંધાવું કાંઈ એના અધિકારમાં નથી. એ પર્યાયમાં રાગ-દ્વેષ ને મિથ્યાત્વના ભાવથી, મલિન દશાથી ‘લિપ્ત તે જ આત્મા જ્યારે સર્વ વિભાવથી પાર થઈ...’ વિકારના પરિણામનો અભાવ કરી, ‘પોતાના ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્માને...’ પોતાનો ચૈતન્ય શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્મા, વ્યાખ્યા કરી. આત્મા કેવો? કે, ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્મા છે. મલિન પરિણામ એ કાંઈ એનું મૂળ સ્વરૂપ નથી. સમજાણું કાંઈ?

પોતાના ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્માને, પોતાનો ચૈતન્ય આનંદ આદિ. ચૈતન્યમાં બધા ગુણો આવી ગયા. એવા શુદ્ધ ‘ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્માને નિઃશંકપણે પ્રાપ્ત થાય છે...’ પહેલો નિઃસંદેહપણે પ્રાપ્ત થાય છે. શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપ છું, નિર્મળાનંદ છું એમ અંતર નિઃશંકપણે, દષ્ટિપણે, સ્થિરતાપણે પ્રાપ્ત થાય છે. ‘ત્યારે આ જ આત્મા કૃતકૃત્ય થાય છે.’ ત્યારે આ જ આત્મા બધા કાર્ય પૂરા કર્યા એવો થાય છે. જુઓ! આમાં કર્મની વાત યાદ નથી કરી કે કર્મ બાંધ્યા એને છોડે ને એ વાત નથી લીધી. સમજાણું કાંઈ? કારણ કે કર્મનું બાંધવું એ આત્માના અધિકારની વાત નથી, તેમ એને છોડવું એ આત્માના અધિકારની વાત નથી. એ તો એ પોતે જ પોતાની શક્તિથી બંધાય ને શક્તિથી તૂટે એ એના સામર્થ્યનું કાર્ય એનામાં રહે છે. સમજાણું કાંઈ?

‘કેવો છે આ આત્મા? ‘સમ્યક્પુરુષાર્થસિદ્ધિમાપન્નઃ’...’ લ્યો! એ અર્થ સિદ્ધિ. ‘સમ્યક્ પ્રકારે પુરુષાર્થની સિદ્ધિને પ્રાપ્ત થયો છે.’ પોતાનો શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપ ભગવાન આત્મા, એની અંતર્મુખ થઈને જે પર્યાયમાં પ્રાપ્ત થયો. સમ્યક્ પ્રકારે પુરુષાર્થ-સ્વભાવના સન્મુખનો જે પુરુષાર્થ થયો તેની સિદ્ધિને પ્રાપ્ત થયો. પૂર્ણ સિદ્ધિને પ્રાપ્ત થયો. પુરુષાર્થનું કાર્ય શુદ્ધ ચૈતન્યમૂર્તિની પ્રાપ્તિ એ કાર્ય પ્રગટ થયું. લ્યો ! અહીં તો અંદર ને અંદરની વાતું વર્ણવી. કર્મ નહિ, શરીર નહિ, સંયોગ મુકવા-બુકવાની વાત પણ નથી કરી આમાં ક્યાંય. સમજાણું કાંઈ? એની વર્તમાન પર્યાયમાં મલિનતાનું પરિણામન કર્તા-ભોક્તાપણે કરી રહ્યો છે એને શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપ આત્માના અવલંબન વડે પર્યાયમાં નિઃશંક, નિઃશંક, નિઃકંપ એવી અવસ્થાને પ્રાપ્ત થવી તેને મુક્ત દશા કહે છે. કહો! સમજાણું કાંઈ?

ભાવાર્થ :- ‘જ્યારે આ આત્મા સ્વ-પર ભેદવિજ્ઞાન વડે...’ જુઓ! વિસ્તાર કરે છે. અનાદિથી સ્વ-પરની એકતા હતી. અશુદ્ધ પુણ્ય-પાપના ભાવપણે પરિણમતો, તે મારું કાર્ય છે, તેનો કર્તા (હું છું) એમ એકપણાની બુદ્ધિએ થતો (હતો). તેને સ્વ-પરના ભેદજ્ઞાન વડે. (અર્થાત્) વિકારી પરિણામ, શરીરાદિ પર અને મારું સ્વદ્રવ્ય ચૈતન્ય સ્વરૂપ આત્મા એમ સ્વ-પર ભેદવિજ્ઞાન વડે. સ્વ-ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્મા, પર-શરીરાદિ, મલિન પરિણામ. અને “જુદા જાણે ત્યારે તેમાં ‘આ ભલા-ઈષ્ટ, આ બૂરા’ એવી બુદ્ધિનો ત્યાગ કરે.” અહીં શરીરથી ઉપાડ્યું. શરીરાદિ પરવસ્તુ. ‘પરદ્રવ્યને જુદા જાણે...’ પોતાના આત્માના પદાર્થથી શરીર, કર્મ, વાણી, સ્ત્રી, કુટુંબ, પરિવાર, પર એ બધું સ્વ-પરના ભેદજ્ઞાન દ્વારા (જુદા જાણે). જુઓ! આ દ્વારા એમ કહ્યું.

‘પરદ્રવ્યને જુદા જાણે ત્યારે તેમાં ‘આ ભલા-ઈષ્ટ, આ બૂરા’ એવી બુદ્ધિનો ત્યાગ કરે.’ એ જુદા છે એમાં ભલા-બૂરા છે નહિ. કહો! સમજાણું કાંઈ? એવી બુદ્ધિનો ત્યાગ કરે એમ કીધું. ભેદજ્ઞાન વડે પરદ્રવ્યને જુદા જાણે ત્યારે આ ભલા-ભૂંડા એવી બુદ્ધિનો ત્યાગ કરે એમ કહ્યું. પરવસ્તુને છોડે ને મુકે એ વાત ન રહી. આ પરપદાર્થ મને અનુકૂળ છે અને પ્રતિકૂળ છે એવી બુદ્ધિ, સ્વ અને પરને જુદા જાણવાથી એવી બુદ્ધિનો ત્યાગ થાય છે. સમજાણું કાંઈ?

‘કારણ કે જે કાંઈ ભલું કે બૂરું થાય છે તે તો પોતાના પરિણામોથી જ થાય છે,...’ ઠીક! પરથી નહિ. કલ્પનામાં એમ માને કે, આનાથી થયું. એવું પરથી થાતું નથી. પોતાના પરિણામમાં આ ઠીક છે માને, ખોટા પરિણામમાં અઠીક (છે) એમ માને. પરથી ભલુ-બૂરું કાંઈ થતું નથી. કર્મથી પણ ભલુ-બૂરું થાતું નથી, શરીરથી ભલુ-બૂરું થાતું નથી. દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર પરથી પણ ભલુ-બૂરું થાતું નથી. પરદ્રવ્યમાં આવતું હશે કે શેમાં આવતું હશે એ? સમ્મેદશિખર કે શેત્રુંજય મને ભલો છે અને દુશ્મન ભૂંડા છે એ વાત સ્વ અને પરની ભેદજ્ઞાન બુદ્ધિ વડે એવી બુદ્ધિનો ત્યાગ નાશ થાય છે. કહો! સમજાણું આમાં?

બહુ જ ટૂંકા સિદ્ધાંતો ‘વિદૂષામ્’.... પુરુષાર્થસિદ્ધિનો ઉપાય બતાવીશ. પરમાગમમાંથી એ ઉદ્ધાર કર્યો છે. બહુ જ સાર, સાર (વાત લીધી છે). આમાં પરનું ભલું કરી શકું, ક્યાં ગયા? નથી આવ્યા ? એ બધા પરનું ભલું કરનારા.. કરી દે, સમજે નહિ કાંઈ. ભલું કરીએ અને પરનું ભૂંડું કરીએ એ વાત જ ખોટી છે, કહે છે. પરનું ભલું બૂરું આત્મા કરી શકતો નથી અને આત્મામાં પણ પરથી ભલું-ભૂંડું થઈ શકતું નથી. બરાબર છે? હિતના જે અર્થોઓ હોય, કુટુંબ, મિત્રો એ તો આત્માને કાંઈ ભલું કરે કે નહિ? દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર આત્માનું ભલું કરે કે નહિ? આ દુશ્મનો, વેરીઓ, સર્પો, વીંછી આત્માને નુકસાન, ભૂંડું-બૂરું કરે કે નહિ? ત્યારે કહે છે કે, એ ભલું-બૂરુંની બુદ્ધિ જે હતી એ સ્વ ને પરને જુદા જાણવાથી પર મારું ભૂંડું-ભલું કરે તે બુદ્ધિનો ત્યાગ નાશ થાય છે. પર મારાથી જુદા એ મને ભૂલું-બૂરું કેમ કરે?

શરીર સારું હોય તો ધર્મ થાય, શરીર રોગી હોય તો ધર્મ ન થાય. એ બુદ્ધિ સ્વ ને, પરને જુદા જાણવાથી તે બુદ્ધિનો નાશ થાય છે, તે બુદ્ધિ રહેતી નથી. કહો! ‘શરીરાદ્ય ચ્ચલુ ધર્મ સાધનમ’ નથી આવતું? ધર્મનું સાધન શરીર છે તો શરીર નિરોગી હોય, સરખા શ્વાસ લેવાતા હોય, કફ નડતો ન હોય... આ તો શરીરમાં શૂળ આવતા કહે, ભગવાન ભગવાન કરો. પેલો કહે, ભાઈ! હવે અત્યારે ભગવાન સાંભરતા નથી. ‘પોરબંદર’વાળા છે, નામ ભૂલી ગયા. ‘ગીરધરભાઈ’. ભગવાન ભગવાન કરો ‘ગીરધરભાઈ’! અત્યાર સુધી સામાયિક ને પોષા બહુ કર્યા છે. અત્યારે ભગવાન સાંભરતા નથી. ગોળા નીકળ્યા છે, વાયુનો ગોળો એવો ચડ્યો (છે)... અત્યારે ભગવાન ભગવાન મુકી દો, અત્યારે રહેવા દો. અત્યારે આમાં શું થાય છે એને જોવું છે. પીડા.. પીડા.. અંદર શૂળ ઉપડે ને? ગોળો (ચડે)... ક્યાંય નજર નાખી પડતી નથી, ક્યાંય બીજો શ્વાસ નથી લેવાતો. ભગવાન.. ભગવાન કાંઈ (નહિ), અત્યારે ભગવાન (ચાલ્યા ગયા). એ શરીરને-મને રોગ થયો એ મને ભૂંડું છે એ માન્યતા એની ખોટી છે. શરીરમાં એ થયું માટે અહીં આત્માનું શરણ લઈ શકતો નથી એમ નથી. પર મને ભલું-ભૂંડું કરે એવી બુદ્ધિ એને આત્મા તરફ જવા દેતી નથી. સમજાણું કાંઈ? આ સરખા સાધન રાખું, શરીર સરખું રહે, આ હોય, આમ હોય...

જ્યારે આ આત્મા પોતાનું અને પરની જુદાઈનું વિજ્ઞાન કરે એ દ્વારા શરીર, કર્મ, પરવસ્તુ આદિ. કર્મ પણ આવે, કર્મ આકરા હોય ને મહા ભૂડા કાંઈક મંદ પડે ને તો મને ઠીક પડે. એ કર્મ પ્રત્યે રાગ ને દ્વેષ છે. ભલા-બૂરા કર્મ છે નહિ.

જ્યારે પર ને સ્વનું જુદાઈપણાનું જ્ઞાન કરે અને જુદા જાણે ત્યારે તેમાં, ત્યારે તેમાં આ ભલા છે, મને ઇષ્ટ છે, આ બૂરા છે એવી બુદ્ધિનો ત્યાગ કરે. એ બુદ્ધિ એને રહે નહિ. સ્વ ને પર. એ પર મને ભલું-ભૂંડું કરે ને એ સ્વ-પરનું ભેદજ્ઞાન થતાં એ બુદ્ધિ રહેતી નથી. સ્વ-પરની એકત્વબુદ્ધિ છે ત્યાં મને બીજા ભલું કરી શકે ને ભૂંડું કરી શકે એમ માને છે. માને છે, હોં!

‘કારણ કે, જે કાંઈ ભલું કે બૂરું થાય છે તે તો પોતાના પરિણામોથી જ થાય છે,...’ શુભરાગ કરે, અશુભરાગ કરે, ધર્મના પરિણામ કરે તો ભલું ને પાપના પરિણામ કરે તો ભૂંડું એ તો પોતાના પરિણામથી થાય છે, પરને લઈને કાંઈ નથી. ભાઈ! હવે ભગવાનની પ્રતિમા, દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર એનાથી તો કાંઈ ભલું થાય કે નહિ? એનાથી ન થાય? તો કરવું શું કરવા પછી? જ્ઞાન કરે છે. ભગવાન પાસે જઈને પૂજા નથી કરતો? ભક્તિ કરે છે કે નહિ? નામ સ્મરણ કરે છે કે નહિ? ભગવાન... ભગવાન... ભગવાન... એ તો રાગ છે પણ પરવસ્તુથી તે ભાવ થાય છે એમ નથી. એ રાગ થયો છે તે પોતાથી થયો છે, પરને લઈને નહિ. એ ચીજ છે માટે અહીં શુભરાગ થયો, આ બાયડી-છોકરા છે માટે મને આ પાપરાગ થયો એમ નથી. સમજાણું કાંઈ? એ પાપરાગ અને પુણ્યરાગનું પરિણામન પોતે

જ પોતાથી કરે છે, પરને લઈને થતું નથી એમ કહે છે. આ તો એકાંત થઈ જશે, પાછો વળી એમ કહે. આમ જો નિશ્ચય માનશું તો એકાંત થઈ જશે. પરથી ભલું-ભૂંડું કાંઈ નહિ માને તો પછી પરની સેવા, ભક્તિ, પૂજા નહિ કરે. સમજાણું કાંઈ? અહીં તો દેવ, ગુરુ ને શાસ્ત્ર પંચ પરમેષ્ઠી પણ આત્માનું ભલું કરી શકતા નથી અને દુશ્મન માથાનો કાપનાર એ આત્માનું બુરું કરી શકતો નથી. કહો! સમજાણું કાંઈ?

‘ભલું કે બૂરું થાય છે...’ જે કાંઈ, એમ. ‘તે તો પોતાના પરિણામોથી જ થાય છે,...’ કહો! શુભભાવ કરે તો પુણ્ય થાય, અશુભ કરે તો પાપ થાય. બે ને બૂરું જાણે ને આત્માના સ્વભાવને ભલો જાણે, સ્વભાવની શાંતિ પ્રગટ કરે તો ભલું થાય. કહો! સમજાણું આમાં? ‘પરદ્રવ્યના કરવાથી ભલું-બૂરું થતું નથી.’ લ્યો! એ કર્મથી પણ આત્મામાં ભલું-બૂરું થતું નથી. બરાબર હશે? શરીરથી પણ આત્મામાં ભલું કે બૂરું થતું નથી. શરીરમાં બહુ રોગ થઈ ગયા એટલે ભાઈ! પરિણામ સુધારી શકાય નહિ. એ વાત ખોટી છે, એમ કહે છે. શરીર ગમે તેવી સ્થિતિમાં હોય પરદ્રવ્ય આત્માને ભૂંડું કરી શકતું નથી. એ શક્તિ જ એવી છે. શરીરમાં તાકાત નથી કે આત્માનું ભૂંડું કરે. બહુ શરીર અનુકૂળ આમ નિરોગતા હોય તો આમ જાણે બધું કરી શકે ઉપવાસ ને ત્યાગ ને માટે એને લઈને આત્માને ભલું થાય એમ છે નહિ. કહો! સમજાણું?

‘પરદ્રવ્યના કરવાથી ભલું-બૂરું થતું નથી.’ દુશ્મનથી આત્મામાં ભૂંડું થતું નથી અને દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર ને મિત્રોથી આત્મામાં ભલું થતું નથી. ‘તેથી સર્વ પરદ્રવ્યોમાં...’ સ્વ-પરના ભેદજ્ઞાનને કારણે પરથી ભલું-ભૂંડું માનવાની બુદ્ધિનો ત્યાગ થાય છે. જુઓ! એ ત્યાગ કહ્યો. આ ત્યાગ, ત્યાગ કર્યો. ત્યાગ કર્યો તો ત્યાગ શેનો? શેનો ત્યાગ થયો? સ્વ-પરની જુદાઈનું જ્ઞાન થતાં પરથી મને ભલું-ભૂંડું થાય એવી બુદ્ધિનો ત્યાગ (થાય) તેને યથાર્થ ત્યાગ કહે છે. કહો! સમજાણું આમાં? એ ભલું-ભૂંડું માનવાનો જ્યાં ભાવ છે ત્યાં યથાર્થ ભૂંડી બુદ્ધિનો ત્યાગ નથી, એ ત્યાગ નથી એ જ ભોગ છે એનો. એ જ એને અત્યાગભાવ છે. સમજાણું કાંઈ?

‘શરીરે સુખી તો સુખી સર્વ વાતે’ બહુ બોલતા તમારે, એ સલવાઈ ગયા છે, બન્ને સલવાઈ ગયા છે.... સૌ જ્યાં હોય ત્યાં સલવાઈ ગયા છે. ‘શરીરે સુખી તો...’ રાડ પાડે, રાડ પાડે. ધૂળ પણ સુખી નથી, કહે છે. શરીરે શું? આ તો માટી પરદ્રવ્ય છે. એ પરદ્રવ્યથી ભિન્ન આત્માને જાણતા, પરદ્રવ્યથી મારું ભલું-ભૂંડું થાય તે બુદ્ધિનો ત્યાગ (થાય) તેને યથાર્થ અજ્ઞાનનો ત્યાગ કહેવામાં આવે છે. એ અજ્ઞાનનો ત્યાગ તે વાસ્તવિક ત્યાગ છે. અજ્ઞાનનો ત્યાગ નથી અને બહારના ત્યાગ કરીને બેઠા અને (માને કે) અમે ત્યાગ કર્યો છે. શેનો પણ ત્યાગ? સમજાણું કાંઈ?

‘તેથી સર્વ પરદ્રવ્યોમાં...’ જુઓ! પોતા સિવાય જેટલા પરદ્રવ્ય છે એમાં ‘રાગ-દ્વેષ ભાવનો

ત્યાગ કરે.’ કેટલો ત્યાગ થયો, જુઓ! સ્વ ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્મા અને પર શરીરાદિ બધા અનંત પદાર્થો બેને અંતરમાં જુદા જાણતા પર અનંત દ્રવ્યો છે એનાથી મને નુકસાન અને લાભ થાય એવી બુદ્ધિનો પરદ્રવ્યમાં ત્યાગ થાય છે. મોટો ત્યાગ એ પહેલો છે, એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ?

પરદ્રવ્યો છોડવા-મુકવાની વાત નથી. પરદ્રવ્યો તો ક્યાં ગરી ગયા છે આત્માને કે છોડે ને ગ્રહે? પકડે છે કે દિ’ કે છોડ્યા હોય? આત્મા સિવાય અનંત બીજા પદાર્થો મને ભલું કરે છે, ભૂંડું કરે એવો જે ભાવ (થાય છે) એ પરદ્રવ્યથી પોતાને ભિન્ન જાણતા, અનંતા પરદ્રવ્યની બુદ્ધિનો જે ભાવ કે આ મને ભલું-ભૂંડું એવો અનંતો પરબુદ્ધિનો ત્યાગ અજ્ઞાનનો ત્યાગ થઈ જાય છે. બરાબર છે? હવે હિન્દીવાળાએ હળવે હળવે ગુજરાતી ભાષા શીખી લેવી પડશે. આ ‘સોભાગમલજી’ હિન્દી છે, હળવે હળવે થઈ ગયા. આ ભાઈ થઈ ગયા.

‘સર્વ પરદ્રવ્યો...’ ભગવાન આત્મા ચૈતન્ય સ્વરૂપ છે એમ પરદ્રવ્યથી ભિન્નપણાનું જ્ઞાન થતાં અનંતા પરદ્રવ્યોમાં આ ઠીક-અઠીક છે એવી ભલા-ભૂંડાની બુદ્ધિનો ત્યાં ત્યાગ થઈ જાય છે, એ જ મોટો ત્યાગ છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? આવા પરદ્રવ્ય પ્રત્યે ભલા-ભૂંડાની બુદ્ધિનો ત્યાગ નથી ત્યાં બાહ્યનો ત્યાગ એણે કર્યો એ વ્યવહારે પણ કહી શકાતું નથી. આહા...! સમજાણું કાંઈ?

‘જો અવશપણે...’ હવે કહે છે કે રાગ-દ્વેષભાવનો ત્યાગ કરે છતાં કાંઈ રાગાદિ થાય તો? દષ્ટિમાં બુદ્ધિનો ત્યાગ થયો, એમ કીધું ને? એવી બુદ્ધિનો ત્યાગ કરે. પરદ્રવ્ય અનંતા છે એમાં કોઈ દ્રવ્ય, કોઈ રજકણ કે કોઈ આત્મા મારું ભલું કરી શકે નહિ, કોઈ ભૂંડું કરી શકે નહિ. એવો જે પરથી ભિન્ન ભાવ થયો ત્યારે અનંતા પરદ્રવ્ય પ્રત્યેની બુદ્ધિનો આ નુકસાન લાભ કરે એવો ત્યાગ થઈ ગયો. હવે કહે છે કે, એવો ત્યાગ થયો તેથી જો હવે થોડા રાગાદિ થાય ને? એને લઈને મને લાભ-નુકસાન થાય એવી બુદ્ધિનો તો ત્યાગ થયો, સ્વ-પરને જુદું પાડવાથી. સમજાણું કાંઈ?

આત્મા ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્મા છું એમ જાણ્યું અને એ સિવાય અનંતા પરપદાર્થ ભિન્ન છે એમ જાણ્યું એટલે પરપદાર્થને ભલા-ભૂંડા માનવાની અનંતી જે ભૂંડી બુદ્ધિ હતી એનો ત્યાગ થયો. સ્વ-પરને જુદા માનવાથી, સ્વ-પરને જુદા જાણવાથી. હવે કહે છે કે, એવું થવા છતાં કાંઈક પુરુષાર્થની (નબળાઈને કારણે) ‘અવશપણે રાગાદિ ઊપજે તો...’ પરને કારણે ન રહ્યા હવે. પર સારા માટે રાગ ને પર ભૂંડા માટે દ્વેષ એમ ન રહ્યું, પણ હવે પોતાની પુરુષાર્થની નબળાઈ થાય તો, પુરુષાર્થની નબળાઈને લઈને રાગ-દ્વેષ થાય તો. પહેલો મિથ્યાત્વ બુદ્ધિના રાગ-દ્વેષનો ત્યાગ થયો. સમજાણું કાંઈ?

હું ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્મા, બસ! હું ચૈતન્ય સ્વરૂપ છું, પરવસ્તુ પર (છે). અહીં રાગ-દ્વેષનું પછી આમ કર્યું, વચમાં કાઢ્યા. પરમાં અહીં રાગ ન કહ્યો પરમાં તો પરદ્રવ્ય લઈ

લીધા. પરદ્રવ્ય મારાથી જુદા છે ને હું એનાથી જુદો એવું અંતરમાં ભેદજ્ઞાન થવાથી પર અનંતા પદાર્થો મને ભલા-ભૂંડાનો જે ભાવ હતો એ જુદા જાણવાથી તે બુદ્ધિનો ત્યાગ થયો. એટલે કે મિથ્યાત્વદષ્ટિનો અજ્ઞાનભાવ હતો તે ત્યાગ થયો. સમજાણું કાંઈ? ત્યારે કહે છે, પછી પણ-આવી બુદ્ધિનો ત્યાગ થવા કાળમાં પણ. પરદ્રવ્ય મને લાભ-નુકસાન કરતા નથી એવી બુદ્ધિનો ત્યાગ થયો. નુકસાન કરતા નથી, એ તો જ્ઞેય છે. જે કર્તા થાય એવી બુદ્ધિનો-મિથ્યાત્વનો ત્યાગ થયો પણ ‘અવશપણે (પુરુષાર્થની નિર્બળતાથી) રાગાદિ ઊપજે...’ છતાં પરદ્રવ્યના કારણે જે રાગ-દ્વેષ માનતો (હતો) બુદ્ધિ એ ગઈ. પણ પોતાની નબળાઈને કારણે હવે જે રાગ-દ્વેષ રહ્યા, ‘તો તેના નાશને માટે,...’ તો તેના નાશને માટે. જુઓ! કેવી શૈલી છે! ‘અનુભવ-અભ્યાસમાં ઉદ્યમવંત રહે.’ સમજાણું કાંઈ?

બે ન્યાય મુક્યા. સ્વ સ્વરૂપ ચૈતન્યપ્રભુ અને પર અનંત શરીર, કર્મ આદિ બધા દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર, સ્ત્રી, કુટુંબ, પરિવાર (આદિ) અનંતા પદાર્થોથી મારું સ્વરૂપ ભિન્ન છે. એમ જાણતા અનંત પદાર્થથી ભલું ભૂંડું માનવાની બુદ્ધિ એનો મહાન પહેલો અજ્ઞાનનો ત્યાગ થયો. પછી નબળાઈને લઈને થાય (એનું શું કરવું?) જુદા જાણ્યા, પરથી ભલા-ભૂંડાની બુદ્ધિ ગઈ છતાં હજી નબળાઈથી થાય એનું શું કરવું? સમજાણું કાંઈ? ભારે વાત કરી છે, હોં! પોતાના અવશપણે ‘રાગાદિ ઊપજે તો તેના નાશને માટે...’ પોતાની નબળાઈથી ઊપજે એ પોતાના તીવ્ર અનુભવ દ્વારા નાશ થાય, બસ! ન્યાં રહી વાત. કહો! સમજાણું આમાં?

‘તેના નાશને માટે અનુભવ-અભ્યાસમાં ઉદ્યમવંત રહે.’ આત્માનો અનુભવ કરવાનો વારંવાર અભ્યાસ કરે. આનંદ સ્વરૂપને અનુસરીને થાય તો એ નબળાઈથી થતાં રાગ-દ્વેષનો આ રીતે નાશ થાય, આ રીતે એનો નાશ થાય. પરથી જુદા પાડવાથી પરથી ભલું-ભૂંડું માનવાની બુદ્ધિનો ત્યાગ થાય અને નબળાઈથી થતાં રાગ-દ્વેષને સ્વરૂપના અનુભવથી તેનો નાશ થાય. આ એના ઉપાય. આહા...! સમજાણું કાંઈ? છે ને પુસ્તક સામે પડ્યું છે કે નહિ? આમ કરતા બન્ને વાત થઈ ગઈ, લ્યો!

ભગવાન ચૈતન્યસ્વરૂપ છે એમ જાણ્યું અને તે સ્વરૂપમાં પરદ્રવ્યો નથી, તે પરદ્રવ્યો પરમાં છે. એથી તેનાથી ભિન્ન જ્ઞાન થયું, એથી અનંતા પરદ્રવ્યની જે એકતાબુદ્ધિ લાભ-નુકસાનની જે હતી એવી બુદ્ધિનો ત્યાં ત્યાગ થયો. હવે અસ્થિરતાના રાગ-દ્વેષ રહ્યા એને શી રીતે નાશ કરવા? આ તો જુદા પાડીને નાશ કર્યા. આ ને આ નહિ, આમાં એ નહિ, એમાં હું નહિ એમ પરથી ભેદ પાડીને તેની બુદ્ધિનો ત્યાગ થયો. પણ નબળાઈથી થાય એનો શું ત્યાગ? કે, નબળાઈથી રાગ-દ્વેષ થાય એને સ્વભાવના અનુભવ દ્વારા એનો નાશ થાય. સમજાણું કાંઈ? બહુ સાદી ભાષામાં છે આ. ‘શોભાલાલજી’!

‘અનુભવ-અભ્યાસમાં ઉદ્યમવંત રહે.’ જુઓ! આ પુરુષાર્થસિદ્ધિ છે ને! પહેલા તો ભેદજ્ઞાન કરવું એ પુરુષાર્થ છે, એ પુરુષાર્થમાં પરથી ભલા-ભૂંડાની બુદ્ધિનો ત્યાગ થઈ ગયો. પછી

નબળાઈથી રાગ-દ્વેષ થાય છે એનો અંતર સ્વભાવ સન્મુખના અભ્યાસથી નાશ થાય છે. આમાં પરથી કાંઈ થાય એમ ન આવ્યું, એમ પુણ્ય-પાપના પરિણામથી આત્માને લાભ થાય, એમ ન આવ્યું. સમજાણું? ‘સર્વવિવર્તોત્તીર્ણ’ સર્વવિવર્ત વિપરીતભાવ ઉત્તીર્ણ. આહા...! ભગવાન આત્મા....! બહુ પણ ટૂંકી ભાષામાં ઘણા ભાવનું શાસ્ત્રમાંથી આ શાસ્ત્ર (બનાવ્યું છે).

ભાઈ! તારી દશામાં, તારે કારણે, મલિન પરિણામ મિથ્યાત્વ આદિ અજ્ઞાનના પરિણામે છે તે તેનો કર્તા-ભોક્તા છે એમ નક્કી કરાવ્યું. આહાહા...! અને તેને ટાળવા માટે પહેલા તો ભગવાન ચૈતન્ય સ્વરૂપ આત્મા છે, અનંતી પરવસ્તુ કર્મથી માંડીને બધાય પરદ્રવ્ય છે એમ ભેદજ્ઞાન કરવાથી, પર જુદા જાણવાથી, સ્વને પોતાનું જાણવાથી, પરથી મને લાભ-નુકસાન થાય એવી મિથ્યાત્વબુદ્ધિનો, અજ્ઞાનનો નાશ થાય છે. પછી નબળાઈથી થતાં રાગ-દ્વેષના ભાવ પરને કારણે નહિ, સ્વભાવને કારણે નહિ. સમજાય છે? પ્રતિકૂળ સંયોગ આવ્યો માટે દ્વેષ થાય છે, અનુકૂળ સંયોગ આવ્યો માટે રાગ (થાય) એ તો બુદ્ધિ પહેલેથી ગઈ. હવે પોતાને પ્રતિકૂળ, અનુકૂળ સંયોગમાં પોતાની નબળાઈને કારણે થતો, પરને કારણે નહિ... સમજાણું કાંઈ? પોતાની નબળાઈને કારણે (થતા રાગ, દ્વેષ). સમકિતીને છોકરો મરી ગયો એમ બહારથી દેખે. એ છોકરો મરી ગયો માટે એને રાગ-દ્વેષ થાય છે એમ નહિ. કારણ કે, એ તો પરદ્રવ્ય છે એનાથી કાંઈ મને લાભ-નુકસાન હતું નહિ. હવે એ વખતે જરીક આમ રુદ્ધનનો દ્વેષ આવ્યો એ કહે છે કે, પરના કારણે નથી આવ્યો. સંયોગ આવો થયો છે માટે નથી આવ્યો, નબળાઈને લઈને આવ્યો છે. સંયોગને લઈને નથી, નબળાઈને લઈને થયો એ સ્વભાવની સબળાઈ દ્વારા નાશ થઈ શકે છે. સમજાણું કાંઈ? શું બરાબર છે કે નહિ?

‘આમ કરતાં જ્યારે...’ આમ કરતાં જ્યારે, આમ કરતાં સમજાણું? ભગવાન આત્માને ને પરને જુદા પાડતા, પરદ્રવ્ય પ્રત્યેની બુદ્ધિનો ભલા-ભૂંડાનો નાશ થયો. નબળાઈથી થતાં રાગ-દ્વેષનો સ્વભાવના આશ્રયે અનુભવ કરતા નાશ થાય. ‘આમ કરતાં જ્યારે સર્વ વિભાવભાવનો...’ જુઓ! પહેલી મિથ્યાબુદ્ધિનો વિભાવનો નાશ થયો પછી અસ્થિરતાનો અનુભવ દ્વારા નાશ થયો. ‘આમ કરતાં જ્યારે...’ ‘ટોડરમલે’ અર્થ પણ બહુ સરસ કર્યા છે! જુઓ! છે કે નહિ? શબ્દેશબ્દો. એનાથી અમે ડાહ્યા છીએ (એમ લોકો માને).

‘આમ કરતાં જ્યારે...’ આમ કરતાં જ્યારે, એમ. બીજું કરતા નહિ. સર્વ વિભાવનો નાશ થાય એ વ્યય થઈ ગયો. એકત્વબુદ્ધિથી થતા મિથ્યાત્વનો નાશ થયો, પરથી જુદું પાડતા, અસ્થિરતાનો નાશ થયો, સ્વનો અનુભવ કરતા. ત્યારે થયું શું હવે? ઉત્પન્ન શું થયું? એ તો વ્યય થયો. સમજાણું? ‘ચૈતન્યમચલમાપ્નોતિ’ એમ છે ને? ‘જ્યારે સર્વ વિભાવભાવનો નાશ થાય, અક્ષુબ્ધ...’ ભગવાન આત્મા, ‘અક્ષુબ્ધ સમુદ્રવત્...’ દરિયો જેમ ડોલાયમાન ન થાય ને આમ સ્થિર જામી પડ્યો હોય જ્યારે એવા વખતમાં. સમજાય છે? અમુક વખતમાં નહિ? દરિયો આમ સ્થિર થઈ જાય છે, હોં! ક્યો મહિનો હશે? શ્રાવણમાં

તો ડાલમડોલ હોય, કોઈ વખતે તો આમ સ્થિર, સ્થિર હોય. ‘અક્ષુબ્ધ, સમુદ્રવત્...’ ક્ષોભાયમાન સમુદ્ર ન હોય તેમ.

‘શુદ્ધાત્મસ્વરૂપમાં...’ ભગવાન આત્મા, શુદ્ધ સ્વરૂપમાં ‘લવણવત્...’ લવણવત્. મીઠું જેમ દરિયામાં સ્થિર થઈને સરખું સમાય જાયને? એમ ‘લવણવત્ પરિણામ લીન થાય,...’ પોતાના પરિણામ પોતામાં લીન થાય. સમજાણું કાંઈ? ક્યાં સુધી? કેવા લીન થાય? કે, ‘ધ્યાતા ધ્યેયનો વિકલ્પ ન રહે,...’ હું એક ધ્યાન કરનારો છું અને મારી પૂર્ણ ચીજ તે મને ધ્યેય છે એ પણ એક ભેદનો વિકલ્પ, રાગ છે એ પણ ન રહે. એવા અંતર પરિણામ શુદ્ધ ચૈતન્યમાં લીન થઈ નિષ્કંપપણે પરિણમે, અક્ષુબ્ધ સમુદ્રની પેઠે. સમુદ્રમાં જેમ લવણ-મીઠું સમાઈ ગયું હોય એમ શુદ્ધાત્મ સ્વરૂપમાં પરિણામ લીન થઈ જાય એમ કહે છે. મોટો દરિયો હોય ને? (એમાં) મીઠું આમ એકમેક થઈ ગયું હોય સરખું. એમ ભગવાન આત્મા પરદ્રવ્યથી ભિન્ન પાડતા, પરદ્રવ્ય પ્રત્યેની ભલા-ભૂંડાની બુદ્ધિનો નાશ થતાં નબળાઈથી થતાં રાગ-દ્વેષને શુદ્ધ સ્વરૂપના અનુભવ દ્વારા નાશ કરતા સર્વ વિભાવના ઉત્તિર્ણ થતાં તે ત્યાં સુધી કે, હું ધ્યાતા છું, ધ્યાન કરનારો (છું) અને આ ધ્યેય મારી શુદ્ધ વસ્તુ પૂર્ણ તે ધ્યેય છે. પૂર્ણ વસ્તુ તે ધ્યેય છે, પૂર્ણ સામાન્ય તે ધ્યેય છે. ધ્યાન કરનાર હું છું. એવો પણ અંદર ભેદ ઊઠે છે એ વિકલ્પ, રાગ છે. જુઓ! ત્યાં લઈ ગયા હવે. પરની એકત્વબુદ્ધિનો નાશ પહેલો કર્યો, પછી અસ્થિરતાનો અનુભવ દ્વારા નાશ કર્યો, પછી આવો પણ જે વિકલ્પ જ્યાં રહે છે એનો પણ નાશ (કરે છે). ‘એમ ન જાણે કે હું શુદ્ધાત્મસ્વરૂપને ધ્યાવું છું,...’ આ શુદ્ધ ચૈતન્ય છે એનું ધ્યાન કરું છું. આ શુદ્ધ સ્વરૂપ છે એનું હું ધ્યાન કરું છું. ત્યાં તો રાગ થઈ ગયો. સમજાણું કાંઈ? ‘સર્વવિવર્તોત્તીર્ણ’ વાહ...! કેવી ટૂંકી શૈલીએ ‘પુરુષાર્થસિદ્ધિ-ઉપાય’ (બનાવ્યું છે).

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- એ આત્માની સંપદા કેમ નીકળે છે. ઇ પૈસાની વાત છે. ધૂળ ક્યાં હતી એની? એ તો જગતના તત્ત્વો બીજા છે એમાં ક્યાં આવું નીકળે? એ મને ઠીક છે એ તો બુદ્ધિ જ મિથ્યાત્વ છે એમ કહે છે. પૈસા મને ઠીક છે બુદ્ધિ જ મિથ્યાત્વભાવ છે અને નિર્ધનતા એ દુઃખ છે એ બુદ્ધિ જ મિથ્યાત્વભાવ છે. અનુકૂળ સંયોગો નથી માટે દુઃખી એ જ મિથ્યાત્વભાવ છે અને અનુકૂળ સંયોગ છે માટે ઠીક છે એ જ મિથ્યાત્વભાવ છે, મિથ્યાત્વભાવ છે. આહાહા...! એ... ‘મથુરભાઈ’! આ શું પૂછે છે તમારા ભાઈ? આ પૈસા પૈસા કરે... અહીં તો કહે છે... એમના ભાઈ છે. ચાલીશ કરોડ રૂપિયા છે ને? ‘શાંતિલાલ ખુશાલ’ એમના મામાના દીકરા છે, આ પણ મામાના દીકરા છે. એ બેઠા... સમજાણું કાંઈ? પૈસામાં કાંઈ છે કે નહિ? એમ પૂછે છે. એમના ભાઈને નોકરીના વર્ષના લાખ રૂપિયા આપે છે. એમાં હશે કે નહિ કાંઈ? ધૂળ પણ નથી, સાંભળને કહે છે અહીં.

ભગવાન સ્વદ્રવ્ય ચૈતન્ય સ્વરૂપ આત્મા, પરદ્રવ્ય બીજા આત્મા સહિતના બધા રજકણો આદિ બધું. એ બધા મને લાભ ને નુકસાન કરવાની માન્યતા છે તે મહામિથ્યાત્વ ને ભ્રમ છે. જેથી લાભ માને માટે તેમાંથી રાગ ખસતો નથી અને નુકસાન માને માટે એનાથી દ્વેષ ખસતો નથી. સમજાણું કાંઈ?

ભગવાન ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્મા અને પર અનંત જીવો ને પરમાણુ પર છે એમ જ્યાં સ્વ ને પરની ભેદજ્ઞાન શક્તિ ખીલી એટલે અનંતા પરદ્રવ્યમાં, એક દ્રવ્યમાં પણ આત્મબુદ્ધિ એટલે મને લાભબુદ્ધિ, નુકસાનબુદ્ધિ હતી એ આત્મબુદ્ધિ થઈ, એ અનંતા પ્રત્યેની આત્મબુદ્ધિનો ત્યાગ થઈ ગયો. સમજાય છે? એનું નામ ખરો મિથ્યાત્વનો, અજ્ઞાનનો ત્યાગ તેને ખરો ત્યાગ કહે છે. આ ત્યાગયા વિના બહારના ગમે એટલા ત્યાગ કરે તો એને અભિમાન છે કે મેં ત્યાગ કર્યું, મેં આટલું છોડ્યું, આજે મેં રસ ન ખાધા. એ તો અભિમાન છે, મિથ્યાત્વનું અભિમાન છે. સમજાણું કાંઈ?

એ તો બેને જુદા જાણવાથી જ મિથ્યાત્વનો-પરને કારણે લાભ-નુકસાનની બુદ્ધિનો ત્યાગ થાય એ સિવાય એનો ત્યાગ થાય નહિ. અને સ્વરૂપમાં પરને કારણે લાભ-નુકસાનની બુદ્ધિનો નાશ થયો, છતાં રાગ-દ્વેષની નબળાઈ તો રહી ગઈ, એના નાશની કેમ સિદ્ધિ કરવી? કે સ્વરૂપના અનુભવથી પુરુષાર્થની સિદ્ધિ આમ કરતા તેનો નાશ થાય. પછી આ બુદ્ધિ રહી જાય ને? કે, એ બુદ્ધિ એમાં ન રહે. ધ્યાતા ને ધ્યેય એવા ભેદ પણ જ્યાં લક્ષમાં ન રહે. આહા..! અને એમ ન જાણે કે, હું શુદ્ધાત્મ સ્વરૂપને જ ધ્યાવું છું. આહાહા..! ભગવાન આમ શુદ્ધ ચૈતન્ય છે, પૂર્ણ પવિત્ર છે એમ ઈ અને હું ધ્યાવું છું એમ બે પડી ગયા ને એમાં પાછા? આ શુદ્ધ સ્વરૂપ છે, આ શુદ્ધ સ્વરૂપ છે એનું હું ધ્યાન કરું છું, એમાં હું ધ્યાન કરું છું, એનું હું ધ્યાન કરું છું. એ બે (ભેદ) પડી ગયા, એ બે (ભેદ) પડી ગયા.

‘પોતે જ તાદાત્મ્યવૃત્તિથી શુદ્ધાત્મસ્વરૂપ થઈ નિષ્કંપપણે પરિણમે,...’ જોયું? એ છોડી દે અંદરથી કે, હું ધ્યાવું છું ને શુદ્ધાત્મ ધ્યાતા છું, એ છોડી દે. પોતે જ તાદાત્મ્યવૃત્તિ થઈ વચમાં ફાડ પડી ગઈ અંદર. હું શુદ્ધાત્માને ધ્યાવું છું. હું ધ્યાતા છું, ધ્યાન કરું છું એવો પણ એક રાગ, એને તાદાત્મ્ય સ્વરૂપની અંતર એકાકાર થઈને છોડી દે. ‘તાદાત્મ્યવૃત્તિથી શુદ્ધાત્મસ્વરૂપ થઈ નિષ્કંપપણે પરિણમે,...’ આહાહા..! મેરૂ હલે નહિ એમ સ્થિરતા હલે નહિ ત્યાં. છે ને? ‘અચલં આપ્નોતિ’ નિષ્કંપપણે પરિણમે. એને નિષ્કંપ કહ્યું, અચળની વ્યાખ્યા આપી. અર્થમાં જ કર્યો છે ને? અચળ એટલે પોતાનો નિષ્કંપ. અન્વયાર્થમાં કર્યો છે એની વ્યાખ્યા કરે છે. વાહ રે.. વાહ..! સમજાણું?

‘પુરુષાર્થસિદ્ધિ’નો ઉપાય શું? કહે છે. ‘પુરુષાર્થસિદ્ધિ’ ક્યારે કરી કહેવાય? અને એ ‘પુરુષાર્થસિદ્ધિ’ શું કહેવાય? કે પરથી જુદું પાડી, અનુભવથી અસ્થિરતાનો નાશ થઈ, હું શુદ્ધ અનુભવું છું એવો વિકલ્પ છૂટી અને એકલો નિષ્કંપપણે શુદ્ધાત્મ સ્વરૂપમાં લીન થાય

‘તે વખતે આ આત્માને જે કાંઈ કરવાનું હતું તે કરી લીધું.’ આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? જુદું પાડવાનું કાર્ય કર્યું પછી અસ્થિરતાનો અનુભવ દ્વારા નાશ કરીને કાર્ય કર્યું પછી હું શુદ્ધાત્મા છું ને ધ્યાનું છું એ પણ છૂટી ગયું. સમજાય છે? સ્વરૂપમાં લીન થયો એ કૃતકૃત્ય થઈ ગયો. એના કાર્ય ત્યાં કરવાના હતા એ પૂરા થઈ ગયા. ભારે વાત, ભાઈ! સમજાણું કાંઈ? આમાં કેવા વ્રત પાળવા ને કેવું આ કરવું એ બધું કાંઈ ન આવ્યું. એ વખતે કહે છે ને વ્રતાદિનો વિકલ્પ નબળાઈથી જે આવે, એમાં એ આવી ગયું. સમજાણું કાંઈ?

સ્વ-પરને જુદા પાડવાથી પર સંબંધીનો બુદ્ધિનો ભાવ કે આ મને લાભ-નુકસાન ને અનુકૂળ હોય તો લાભ ને પ્રતિકૂળ હોય તો નુકસાન, એવી મહાન અનંતી વિપરીત બુદ્ધિનો નાશ થઈ ગયો. પછી નબળાઈને લઈને અંદર જે વ્રત આદિના વિકલ્પો આવતા હતા... કહો? એને સ્વભાવના અનુભવ દ્વારા તેનો નાશ કર્યો. કહો! સમજાણું કાંઈ? આ એનો ઉપાય છે, બીજો કોઈ ઉપાય નથી.

‘તે વખતે આ આત્માને જે કાંઈ કરવાનું હતું તે કરી લીધું...’ લ્યો! ‘કાંઈ કરવાનું હવે બાકી રહ્યું નહિ તેથી એને કૃતકૃત્ય કહીએ છીએ.’ લ્યો! છેલ્લો શબ્દ ‘भवति तदा कृतकृत्यः’ આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ? ભારે ગાથા! એક એક ગાથા...! આ પહેલું-વહેલું વંચાય છે, હોં! આ બધું, નવા નવા ગ્રંથ હોય છે ને? ‘યોગસાર’ ને ‘છ ઢાળા’ ને ‘ઈષ્ટોપદેશ’ ને બધું ઘણું નવું આવ્યું. આહાહા...! શૈલી જ દિગંબર સંતોની મૂળ માર્ગને પકડીને ચાલ્યા છે ને તે મૂળ માર્ગની રીત જ કોઈ અલૌકિક છે. આહાહા...!

‘તેથી કૃતકૃત્ય કહીએ છીએ. આ તેની અવસ્થામાં પુરુષાર્થની સિદ્ધિ થઈ.’ છે ને? તેની અવસ્થામાં તેના પુરુષાર્થની સિદ્ધિ થઈ. ‘પુરુષનો જે અર્થ અર્થાત્ પ્રયોજનરૂપ કાર્ય તેની જે સિદ્ધિ થવાની હતી તે થઈ ગઈ.’ લ્યો! આ પ્રમાણે પુરુષાર્થ કરતા જે કાર્ય થયું, પુરુષનો જે અર્થ એટલે પ્રયોજન, તેનું જે કાર્ય, તેની જે સિદ્ધિ થવાની હતી તે આ રીતે થઈ ગઈ. ‘આવી અવસ્થાને જે પ્રાપ્ત થયો તે આત્માને કૃતકૃત્ય કહીએ છીએ.’ એવા આત્માને બધા કાર્ય પૂરા થયા એમ કહેવામાં આવે છે. ભેદજ્ઞાનથી કાર્ય ઉપાડ્યું છે, બીજું કાર્ય એનું નથી. પરથી ભિન્ન કાર્ય શરૂ થયું પછી અસ્થિરતાનો નાશ કરીને આમ થયો, પછી સ્થિર થઈ ગયો, કાર્ય કરવાનું પૂરું થઈ ગયું. એને કૃતકૃત્ય કહેવામાં આવે છે, એને ‘પુરુષાર્થસિદ્ધિ’નો ઉપાય કહેવામાં આવે છે.

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)

